ЗОВНІШНЯ ПОЛІТИКА ТА БЕЗПЕКА 24.07.2025 | Аршалуйс Мгдесян

Чутлива межа

Як ініціатива США у Вірменії може стати найчутливішою точкою російського стратегічного відступу на Південному Кавказі

Карабаська епоха, схоже, закінчується не тільки для Вірменії, але й для Росії. Якщо американська ініціатива щодо створення міжнародного механізму управління Сюнікським маршрутом (тим самим, що в Азербайджані називають «Зангезурським коридором») буде реалізована, це призведе до втрати Росією одного з останніх, нехай і обмежених, важелів впливу на Південному Кавказі. Незважаючи на збереження військової присутності, Москва ризикує опинитися на периферії ключових процесів, пов'язаних з вірмено-азербайджанським врегулюванням.

Росія довгий час використовувала карабаський конфлікт як механізм тиску на Азербайджан – через Вірменію, і навпаки. Карабах виступав не стільки територією, скільки невизнаним, але політично значущим суб'єктом, що створював взаємозалежність. Сьогодні цей суб'єкт зник, конфлікт де-факто завершений: Баку здобув перемогу, Єреван – визнав поразку. В результаті Росія втратила статус ключового арбітра, а ступінь самостійності регіональних акторів помітно зріс.

Паралельно фактично припинилася участь Москви в тристоронньому форматі віце-прем'єрів Вірменії, Росії та Азербайджану з розблокування комунікацій. Про це прямо заявив прем'єр-міністр Нікол Пашинян на пресконференції 16 липня, пославшись на «певні розбіжності» і «недовіру» між сторонами. При цьому Пашинян допустив можливість передачі управління так званою економікою коридору міжнародній компанії, уточнивши, що участь США і ЄС у процесі розблокування комунікацій не тільки допустима, але й бажана. Як прецедент він навів концесійну модель управління вірменськими залізницями, переданими «Російським залізницям». Однак у випадку з Сюнікським маршрутом виникають побоювання, що мова йде не стільки про технічне управління, скільки про фактичний контроль над стратегічно важливою транспортною артерією, що забезпечує пряме сполучення між основною територією Азербайджану, Нахічеваном і далі

Туреччиною – в обхід Ірану.

Ідея альтруїстичної участі США малоймовірна. Куди логічніше розглядати її як елемент стратегії з витіснення Ірану і Росії з регіону.

Ідея альтруїстичної участі США малоймовірна. Навряд чи адміністрація Дональда Трампа – зосереджена на внутрішніх кризах і стримуванні воєн в Україні та Газі – стане претендувати на роль простого концесіонера 40-кілометрової залізничної ділянки на півдні Вірменії без геополітичного підтексту. І якщо врахувати, що ця адміністрація навіть союзникам по НАТО виставляє рахунок за безпеку. Куди логічніше розглядати цю ініціативу як частину стратегії з витіснення Ірану і Росії з регіону.

Такий розвиток подій сприймається як відхід від проголошеної Єреваном політики «жорсткого суверенітету». Після втрати Нагірного Карабаху в 2023 році ключовим виправдовувальним аргументом соратників прем'єра Пашиняна було те, що Вірменія, незважаючи на цю болючу втрату, зуміла зберегти контроль над власною міжнародно визнаною територією і не допустила створення екстериторіального коридору, на якому наполягав Баку за підтримки Москви.

На тлі відсутності мирного договору і принципу взаємності – при заявленій президентом Алієвим неможливості іноземного контролю на території Азербайджану – будь-які кроки Вірменії в бік міжнародного механізму можуть сприйматися як односторонні поступки. Це посилює тиск на вірменське керівництво, особливо напередодні парламентських виборів 2026 року, коли питання суверенітету стають особливо гострими в суспільному сприйнятті.

Складний баланс між Тегераном і Вашингтоном

Одночасно посилюється занепокоєння Тегерана. Для Ірану Сюнікський регіон – критично важливий сухопутний зв'язок з Вірменією і потенційний вихід до північних ринків в обхід Азербайджану і Туреччини. Саме тому Тегеран протягом останніх років послідовно виступав проти створення екстериторіального коридору в Сюніку, вважаючи його загрозою власним інтересам. Зангезурський коридор Тегеран багаторазово називав «червоною лінією», а відкриття генконсульства в Сюніку стало демонстрацією

бажання Ірану закріпити свою дипломатичну присутність у цьому чутливому регіоні.

Не випадково після публікації про можливу передачу управління маршрутом США різко активізувалися дипломатичні контакти між Єреваном і Тегераном: з 17 до 19 липня пройшли переговори між високопоставленими представниками двох країн, включно з прем'єр-міністром Пашиняном і президентом Ірану. Інтенсивність контактів вказує на прагнення Єревана позначити прозору позицію перед Тегераном – особливо на тлі недавнього загострення ірано-американських відносин.

Примітно, що, незважаючи на стримані офіційні заяви іранської влади з приводу міжнародного контролю над комунікаціями, в іранських ЗМІ, пов'язаних з державою і політичною елітою, почали з'являтися матеріали з відвертою критикою. На цьому тлі заяви вірменської сторони про те, що американська ініціатива – лише одна з можливих моделей розблокування (поряд з участю ЄС і Китаю), виглядають як спроба знизити напруженість у відносинах з Іраном постфактум. Таким чином, Вірменія прагне показати, що США – не єдиний актор у цьому процесі, і пом'якшити сприйняття Вашингтона як домінуючої сили.

Витіснення Росії – нова реальність?

Поступове витіснення Росії з усіх треків вірмено-азербайджанського процесу, поки вона цілком зайнята війною в Україні, вже не просто тенденція, а скоріше нова реальність. Незважаючи на збереження військової бази в Гюмрі, Росія втрачає позиції практично в усіх стратегічно важливих напрямках. Так, Франція та Індія зайняли місце основних постачальників озброєнь для Вірменії, а частка Росії на вірменському збройовому ринку останніми роками знизилася з 90 до 10 відсотків. У Міністерстві оборони Вірменії вже є американська військова присутність, а цивільна місія Європейського союзу, яка патрулює вірмено-азербайджанський кордон, нещодавно отримала продовження мандата ще на два роки, що фактично закріплює її довгострокову присутність.

Геоекономічна карта регіону переписується не в інтересах Москви

Росія вже не сприймається в Єревані як ключовий партнер у сфері безпеки. Вірменія де-факто заморозила участь в Організації Договору про колективну безпеку (ОДКБ), а в рамках Євразійського економічного союзу (ЄАЕС) і СНД демонструє все більш пасивну поведінку. Відмова від

багатосторонніх форматів за участю Москви символізує загальне політичне охолодження і зростаюче дистанціювання.

Ба більше, Росія втрачає вплив і в геоекономіці регіону. Вірменський маршрут, який Єреван називає «Перехрестям миру», після фактичного випадання Росії з ланцюжків сухопутного транзиту між Китаєм, Центральною Азією та Європою набуває стратегічного значення, порівнянного за важливістю з Суецьким каналом. Це пояснює гостру чутливість Москви до можливої втрати контролю. Низка видань вже прогнозують серйозні економічні втрати для Росії та Ірану в разі запуску альтернативного коридору. Хоча масштаби цих втрат ще обговорюються, загальний вектор зрозумілий: геоекономічна карта регіону переписується не в інтересах Москви.

Безумовно, американська ідея представити аутсорсинг як компроміс із збереженням номінального вірменського контролю над маршрутом і гарантіями для Азербайджану є складною дипломатичною конструкцією, успіх якої аж ніяк не є визначеним. Але якщо ініціатива дійсно має довгостроковий характер і проєкт буде реалізований, це може стати найчутливішою точкою російського стратегічного відступу на Південному Кавказі. Обнулити вплив Росії в регіоні навряд чи вдасться, але її роль як гаранта стабільності дедалі більше зводитиметься до статусу зовнішнього спостерігача.

Аршалуйс Мгдесян

Аршалуйс Мгдесян (Arshaluis Mghdesyan) – журналіст, політичний оглядач і ведучий онлайн-телебачення CivilNet